

Balogh András

A könyvtári tájékoztatás hermeneutikai vázlata

(Kitekintéssel a természettudományos-műszaki
tájékoztatásra)

*A lehetőség, hogy a másiknak igazza van
– ez a hermeneutika lelke.¹*

Korunk könyvtárát, – éppúgy ahogy a mindennapiságot, a „világban-való-
léletet” – a technikai-digitális² valóságkonstrukció („technische-digital Wirklichkeits-
konstruktion”) hatja át. Maga a könyvtár, a könyvtári üzem (vagyis az olvasókat
kiszolgáló logisztikai háttér) nagyrészt digitalizált technológiai háttérrel fut, szol-
gáltat, melyben – dacára a virtuális szövegvalóságok és könyvtári szolgáltatások
koronavírus által is gyorsítva sokasodó jelenlétének – a könyvtárosok és olvasók
fizikai jelenléte továbbra sem kikapcsolható emberi tényezője a könyvtári világ-
nak. De nemcsak a technológiai háttér és a könyvtár digitalizációja zajlik, zajlott
le napjainkra, hanem a könyvtárról szóló (köz)gondolkodás is egyfajta technoló-
giai-digitális adottságokkal leírható, számszerűsíthető algoritmusok világába ke-
rült. A numerikus világ „objektivitása” abba az irányba viszi a könyvtárról szóló
diskurzusokat, hogy a könyvtár egyfajta objektív, (végeredményben „metafizi-
kai”) valóságismeretet, értékelvűséget közlő, közvetítő intézményként definiálja
(újra) önmagát, megtalálva azt a társadalmi szerepet, mely úgy hangzik, hogy
könyvtárba azért járunk, hogy verifikálható ismereteket tudjunk meg világunkról.
Az internetes virtuális valóságban keringő ismeretek sokszor nem nyújtanak egy-

értelmű, hiteles információkat, sőt, számos internetes tartalom kifejezett célja a dezinformáció terjesztése, a „hoax”. Ebben a szövegvalóságban és információs túladagolásban, „túlinformáltságban” („big data”) a könyvtárak betölthetnek olyan szerepet, melyek a „hiteles”, egyben „kizárólagos” információs tartalom szűrését, megosztását hivatottak végezni. Ez a program azonban hosszabb távon hasonló metafizikai-ideológiai szerephez juttatná a könyvtárakat, melyekben az „információs sokszínűséget” az információs kizárólagosság elve váltaná fel, mely lemondana a világ- és valóságértelmezés sokarcú, intuitív (hermeneutikai) lehetőségeiről. E kétféle könyvtári paradigma mögött teoretikus és tudományfilozófiai beállítódásbeli különbségek húzódnak meg, melyeket nyilvánvalóan mégiscsak egy „közös cél” mozgat: hogyan éljük túl a könyvtárak (digitalizációs) korunkat. Mind az információs, esztétikai és tudományos paradigmákat svédasztalon kínáló hermeneutikai könyvtármodell, mind a „könyvtárnak mint a hiteles tudásnak, (információnak) a letéteményese” koncepciónak van létjogosultsága. A hermeneutikai könyvtármodellnek e tanulmányban közzétett vázlatos bemutatásával arra szeretnék kitérőt tenni, hogy a hermeneutikának a természettudományi és műszaki tájékoztatás területein is lehet releváns és autentikus tájékoztatástudományi mozzanata. Digitális korunkban tehát a könyvtárak önigazolásának egyik fontos szempontja lett a verifikációs ágens: ha az olvasó bizonytalan egy kérdésben, általa olvasott szövegben lévő információban, akkor kérdezze meg „könyvtárosát”. Ez a megelőlegezett, a priori bizalmon alapuló, „verifikálható igazságkonceptió-jú” tájékoztatási funkcióval újradefiniált könyvtári kritérium, számtalan esetben mint a könyvtárosok, könyvtárak tájékoztatói tevékenységének elégséges feltétele jelenik meg könyvtár- és tájékoztatástudományi diskurzusokban. Nem kell, nem szabad ugyanakkor attól sem félnünk, ha tájékoztató könyvtárosként nem „végső igazságokat”, hanem csak paradigmákat, diskurzusokat, közelítéseket ajánlunk fel „információs fogyasztásra” használóinknak, melyek után majd ők eldöntik, hogy melyik alternatívát választják. Hermeneutikai-könyvtártudományi (interdiszciplináris) kutatásaimban arra jutottam, hogy amint a filozófiai megismerés a realiztikus(abb), illetve a szubjektív(ebb), episztemológiai-ontológiai koncepciók dialektikájaként, kettőségeként is bemutatatható, így a könyvtárat az ismeretszerzés és közlés, kultúraátadás egyik intézményeként definiáló narratívákkal szintén elképzelhető egy erre analóg dichotómia mentén kifejtett kettősség. A filozófiai hermeneutikát alapvetően humán, történeti és szellemtudományi törekvések hívták életre, így a hermeneutikának a könyvtártudományra vetített kérdésfelvetései a természettudományos tájékoztatás felé még komplexebbek, komplikáltabbak hiszen egyrészt tisztázni kell a hermeneutikának, önmagának a természettudományokhoz való viszonyát, majd ezek után lehet a könyvtártudományi határterület felé tovább lépve a tájékoztatástudomány felé leszárnai a konzekvenciákat, szűkíteni, konvergáltatni, egyben egzaktabbá tenni az interdiszciplináris megközelítés horizontját. Ez a feladat azért is releváns koncepció, mert a digitális világ, a mes-

terséges intelligencia oly mértékű változásokat indukál a könyvtári világban, a digitális korszakban végbe menve, melynek következtében félő, hogy a könyvtár elveszti „humán jellegét”, még a humántudományok területét illetően is. Az olvasó és a könyvtáros „közé ékelődő” virtuális valóság numerikus rendszere a „biztosítéka” annak, hogy a (digitális) szövegvalóságokra immár egyfajta numerikus valóságként tekintünk. A könyvtár történeti (fogalmi-funkcionális) alapja, „alaptézise” – szövegek, (dokumentumok) őrzése, (archiválása), feltárása, szolgáltatása, – mára, a digitalizációnak köszönhetően, teljességgel a technikai világkonstrukció alá rendelődt, informatikai megalapozottságúvá lett, a webes valóság sajátosságainak megfelelően is átalakult entitássá vált. A könyvtár mint szövegvalóságok tárhelye és szolgáltató intézménye a rögzített szövegek, szövegműfajok újfajta konstellációjába „került”, elsősorban a digitális valóságban létező és folytonosan keletkező-megszűnő szövegek műfaji, technológiai, kommunikációelméleti sajátosságai miatt. Ha a teljes webet egyfajta potenciális könyvtári felületként értelmezzük, akkor érthetjük csak meg igazán, hogy az interneten történő bármilyen szöveg és más, képi, audio(vizuális) tartalmak bárki általi gyűjtése, megosztása mennyire új, kiterjesztett perspektívában, szerepkörben láttatják a könyvtárak és a könyvtárosok szerepét. Már a legalapvetőbb webes tevékenységek során „könyvtárosként” is mutatkozik a használó, hiszen a webes keresőszolgáltatások bizonyos fokú ismerete ma már elengedhetetlen feltételét jelenti az információk szűrésének, testreszabásának. A felhasználóknak könyvtárosként történő mutatkozása fontos fenomenológiai ágense az internetnek, hiszen koncepciónk alátámasztására, mely szerint a teljes web könyvtári természetű, alapvető. Ebből a szempontból a tartalomelőállítói, tartalommegosztási tevékenység a kulcs, hiszen amikor valamilyen tartalmat produkálunk, elérhetővé teszünk, megosztunk, és ennek visszakereshetővé tétele okán címkézzük (tageljük) ezeket a tartalmakat, akkor már „öntudatlanul” is egy óriási (digitális) könyvtárhoz tesszük hozzá saját anyagainkat, melyben a tartalomfogyasztási és -készítési funkciók elmosódnak. A megosztás fogalma és technikai mozzanata „könyvtárivá” tette az internetet, hiszen beilleszthető a könyvtári tevékenység hármassémájába: gyűjtés, (digitalizálás), feltárás (címkézés-tagelés), szétsugárzás (megosztás). Ha belegondolunk abba, hogy számos olyan szövegvalóság létezik és keletkezik, amely például csak egy közösségi felületen érhető el, akkor realizálhatjuk csak igazán a könyvtár „kiterjesztett”, hermeneutikai fogalmának és funkciójának jelentőségét. (Webarchiválás!) Ezek a szövegvalóságok a tágabb értelemben felfogott, hermeneutikai könyvtárfogalom horizontjához tartoznak. Ebből a szempontból ma már mindenki, aki ilyen felületeken mozog „írónak” titulálható hermeneutikailag, tehát megőrzésre, archiválásra méltó szerzőségnek. A könyvtárhasználat – ebből a hermeneutikai pozícióból tekintve – manapság legalább hasonló mennyiségű szöveg- és más kulturális valóságok (képek, videók, hanganyagok) teremtését, megosztását jelenti, mint befogadását. Tehát nemcsak a be-

fogadó oldali hermeneutikai aktus „teremtő” mozzanata lett mindenki számára elérhető, de a szövegek, médiatartalmak létrehozásának és mindenki számára történő publikálásának online lehetősége az olvasás-írás (alkotás) hagyományos könyvtári szerepének funkcióváltását eredményezte.

A filozófiai hermeneutika interdiszciplináris³ könyvtári, könyvtártudományi irányban történő felhasználása, adaptálása „magától értetődő”, ab ovo értelmet nyerő törekvés mindezen fejlemények tükrében, hiszen a könyvtár – hermeneutikai értelemben különösen is – szövegvalóságok „interferenciájaként”, s ebből kifolyólag interpretációjaként tételezhető. A posztmodern hermeneutikai könyvtármodell és könyvtárfogalom a könyvtárra nem egyszerűen „archívumként”⁴ tekint, hanem „élő” szövegvalóságok, a nyelviileg konstruált és írásos-digitális formában rögzített nyelvjátékok diszkurzív-hermeneutikai platformjaként, melyben a rögzítettség végességét a megértés, az (újra)értelmezés, az „alkalmazás” hermeneutikai körén alapuló destrukció hatja át, a „lében levést az eleve megértésben” való létezés a priori adottságából kiindulva. A könyvtári tájékoztatás hermeneutikailag egyik legfontosabb komponense a dialogicitás, a beszélgetés.⁵ A nyelv és a beszélgetés Gadamer filozófiájában ekvivalens fogalmakként jelennek meg; a tájékoztatástudományra átkonvertálva ezt az elvet, azt jelenti, hogy a könyvtári tájékoztatási folyamat hermeneutikai aktusként interpretálható. A könyvtárosnak éppúgy a tájékoztatási beszélgetés folyamán kell kontextusba kerülnie a kérdező információszempontjaival, saját felkészültségével, az általa kezelt és ismert gyűjtemény(ek) szakspecifikus gyűjtőkörével, ahogy a kérdezőnek mint a tájékoztatási folyamat kezdeményezőjének, tisztában kell lennie a saját kutatási területének információkereső szempontjaival, a kutatás interdiszciplináris horizontjával. Nem egy esetben fordul ugyanakkor elő „kezdő” olvasók-szakdolgozók tájékoztatása során, hogy magának a könyvtárosnak kell tisztába hozni, összekapcsolni azt a tudományos fogalmi és könyvtári (osztályozási) rendszert, azokat a tudományos határokat, melyeken belül kívánja a kérdező megtalálni a keresett téma kidolgozásával kapcsolatos szakirodalmat. Gyakori eset, hogy a tájékoztatást kérő személy túl általános, avagy specifikus fogalmi és diszciplináris határokat ad meg kutatási igénye információszükségleteként, melyet csak az értelmező és feltáró dialógus hermeneutikai aktusai révén tudja a könyvtáros a kérdező számára valószínűleg releváns információadás irányába terelni. A természettudományi tájékoztatás esetében ez a kérdés némileg más aspektusban jelentkezik.

A mai par excellence digitális könyvtári és nem könyvtári szövegvalóságok virtuális valóság általi konvergenciájának jelensége feljogosít – egyben átvezet minket természettudományos vizekre – egy alapvetően természettudományos szakkifejezés és alaptétel hermeneutikai kontextusba hozásához. A *szöveginterferencia* terminus könyvtártudományi bevezetését elméleti-tudományos szemszögből megalapozottnak tekinthetjük. Az utóbbi években végzett hermeneutikai-könyvtártudományi kutatásaimban és publikációimban arra a megállapításra jutottam,

hogy a virtuális valóságban létező szövegek a felhasználók, átírók, újraírók révén egy sajátos „intertextualitáson” alapuló, „konvergens” szöveg univerzumot⁶ alkotnak. Ugyanez a megállapítás érvényesnek tekinthető a szövegeket hordozó felületek, intézmények konvergenciájára is, melynek tágabb értelmezési horizontján a teljes virtuális valóság könyvtári természetűként írható le.⁷ Fontos epizódja volt e kutatási folyamatnak a könyvtártudomány és filozófiatudomány számára egyaránt, hogy Fehér M. István akadémikus, hermeneuta is érdemesnek tartotta a hermeneutika tágabb diskurzusába behelyezni, fontos adalékokkal elmélyíteni a hermeneutikai könyvtárfogalmat⁸. Jelen tanulmány a filozófiai hermeneutika művelői között is tudományos diskurzust indukáló témának kíván egy új multidiszciplináris dimenziót nyitni, alkalmazott könyvtártudományi kontextusban, perspektívában. A hermeneutika és a természettudományok viszonya izgalmas, lezáratlannak, esetenként parodisztikusnak⁹ tekintett epizódokat hozott a tudományfilozófiai diskurzusba, melyek tanulságait egy posztmodern hermeneutikai könyvtárfogalomnak, a hermeneutikai körnek, az applikációnak (alkalmazásnak) a tájékoztatástudomány új szempontú továbbgondolásához is fel lehet használni. Éppen ezért is természetesen nem kizárólag az elméleti horizontot jelenti, hiszen a könyvtártudomány mint alkalmazott társadalomtudomány mindig is a gyakorlat felőli alkalmasság és használhatóság aspektusából közelít az elméleti tézisek felé. A hermeneutika és a természettudomány közötti párbeszédből számos, a könyvtártudományt is érintő aspektus, részprobléma bontható ki. A fent idézett, modern korra jellemző technikai valóságkonstrukció a tudományos életben ellentmondást indukált a humán és a reáلتudományos szféra között. A humántudományok gyakorlati haszna, alkalmazhatóságuk – sokan legalábbis így gondolják – igencsak kérdésessé válhat egy olyan világban, melyben a technikai jelleg „dominál”; tudományos, egyben anyagi hasznot csak olyan diszciplínától várhatunk, amely ebben az anyagi-pénzügyi körforgásban számokkal is kellőképpen „igazolni tudja” fönnttarthatóságát.

A műszaki tájékoztatásban a hermeneutika kérdése nem utolsósorban azért is különösen izgalmas kontextusbahozásnak minősíthető, mert a mesterséges intelligencia fejlődése teljesen új horizontját nyitja meg a szövegvalóságok értelmezésének, megértésének, de a teremtésének is. Elég, ha csak egy fordítóprogramra gondolunk, mely bizonyos értelemben már a mesterséges intelligenciának specifikus, manapság még sok tekintetben fejlesztésre szoruló hermeneutikai tevékenysége. Valójában a fordítási tevékenység az értelmezés sajátos aktusa, hiszen „a másik nyelv új megvilágításba helyezi a szöveget annak számára, aki ezen a nyelven olvassa.”¹⁰ Talán éppen a fordítóprogramok fejletlensége, egyben a mesterséges intelligenciának a digitális térben történő nyelvi fejlődési perspektívái is arra mutatnak rá, hogy hermeneutikáról a digitális korban ugyancsak nem korszerűtlen dolog beszélni. Hermeneutika és mesterséges intelligencia mindazonáltal abban a perspektívában is roppant izgalmas kapcsolódási pont, hogy manapság

már nem egyszerűen olvasnak, fordítanak, („értelmeznek, megértenek”) egyes mesterséges intelligenciafejlesztések, hanem regényt, szépirodalmi prózát írnak, sőt zenét is komponálnak.¹¹ A „számítógépek kora” azáltal, hogy mindent a mesterséges intelligenciának rendel alá, közelebb hozza a különböző tudományágak hermeneutikai platformjait is, mely figyelemreméltó, mégis termékeny ellentmondásnak tűnik. Egész pontosan a probléma így fogalmazható meg: a hermeneutika lehet-e egy „egységesen” használható módszertani magyarázóelvé a posztmodern kor tudományának? Ezt a felvetést ebben könyvtártudományi-tájékoztatótudományi kontextusban nem fejthetjük ki, de adalékként és közelítésként hivatkozunk a (tudomány)filozófiában folyó diskurzusra. A hermeneutikát általános „magyarázattani”, értelmezési módszernek feltételezni nem kevés ellenérzést váltott ki az amúgy a posztmodern tudományt „szubjektivizmus” miatt elutasító „reál” értelmiségi körökben.¹² A hermeneutikáról szóló hermeneutikai, (filozófiai) diskurzus fontos eleme, hogy a hermeneutika „szubjektivizmus” inherens-e, és ha igen, hogyan tarthat igényt a („tudatunktól független”) valóság objektív magyarázatára. A (posztmodern) filozófiai hermeneutika heideggeri rendszere, a destrukció filozófiája eleve azzal a filozófiai programmal lépett elő, hogy a szubjektív-objektív dichotómiát meghaladja, vagyis a metafizikát haladja meg. Mindez azonban még túl „kevésnek” bizonyulhat a hermeneutika természettudományi alkalmazhatóságához.

A könyvtártudomány, szűkebb területen a tájékoztatótudomány számára, és magát a tájékoztatósi folyamatot hermeneutikai-diszkurzív aktusként interpretálva – vagyis a dialógusnak, értelmezésnek, megértésnek, és az alkalmazásnak a hermeneutikai körében újra gondolva – elsősorban gyakorlati jelentőségűnek kell lennie e hermeneutikai kitekintésnek. A hermeneutika természettudományi kérdéseinek könyvtártudományi aspektusaira egy médiában megjelent hír és az abból kiinduló diskurzus keltette fel a figyelmemet. A híradás arról szólt¹³, hogy egy kórházból kivizsgálás után hazaküldött beteg nem tudta értelmezni a zárójelentésen álló *p. e.* (panasz esetén) rövidítést, majd állapota rosszabbra fordulása után már későn jelentkezett újfent a kórházban; nem sokkal később elhunyt. A hírt rövid diskurzus követte a KATALIST-en¹⁴ arról, hogy a szövegértelmezés terén milyen könyvtári-szolgáltatásmenedzsmenti lehetőségek adódnak. Mivel éppen egy orvosi szakszöveg értelmezési kérdései és a könyvtárnak a szövegértelmezéssel kapcsolatos szolgáltatási lehetőségei körül bontakozott ki a vita, úgy gondoltam, érdemes hermeneutikai témafelvetésemet a természettudományi szaktájékoztató könyvtártudományi kérdései felé elvinni. A hermeneutika és a természettudományok közötti filozófiai, „hermeneutikai” problémába a könyvtártudománytól függetlenül is érdemes belemélyedni, nem utolsósorban azért is, mert a Budapesti Iskola¹⁵ 2016-ban elhunyt személyisége, az 1977-ben Ausztráliába emigrált Márkus György *Miért nincs hermeneutikája a természettudományoknak* című, – eredetileg a 70-es években az USA-ban kibontakozott tudományhermeneutikai megközelít-

tésmód kritikájaként – 1987-ben angolul, majd 1992-ban magyarul¹⁶ is megjelenő tanulmánya jelentős nemzetközi reflexiót és diskurzust indított el. E szakfilozófiai vitát nem áll módunkban részletesen bemutatni, de jelentősebb megállapításait megpróbálom alkotó módon adaptálni a könyvtári, és azon belül a műszaki és tudományos tájékoztatás interdiszciplináris hermeneutikai kérdéseisehez.

A téma tudományos megközelítése a probléma komplex felvetését igényli, hiszen nincs tudományos konszenzus, (csak diskurzus¹⁷ van) arról, hogy a modern filozófiai hermeneutika mint történetileg szellemtudományi, „humán” alapokon kibontakozó diszciplína¹⁸, hogyan viszonyuljon természettudományi szövegekhez, közleményekhez és a tudományfilozófiához. Ha e tanulmányt nyitó gadameri idézetre tekintünk, akkor rögtön megérthetjük a hermeneutika és a természettudomány között feszülő „ellentmondást”: érvényesnek tekinthetjük-e a „másik” igazságát egzakt természettudományos megállapítások esetében. Van-e egyáltalán szükség a természettudományos szövegek befogadásában, a róluk való könyvtári (szak)tájékoztatási folyamatban külön értelmező tevékenységre, vagy a „természettudományok gyakorlata oly módon szilárdult meg”¹⁹, hogy az értelmezés torzít a tudományos közlés egzaktságán? A kérdés kifejtése előtt vegyük végig vázlatosan Márkus György téziseit a természettudományos szövegek hermeneutikai aspektusaira vonatkozóan. Márkus szerint a természettudományos közlések történetileg átöröklött elő-ítéleteinek²⁰ tükrében, melyek a megértés előfeltételeit képezik, gyakorlatilag kiküszöbölődik mindenféle értelemzavaró súrlódás, hiszen a természettudományok egzakttsága megkívánja azt a szigorúságot, amelyet egy ilyen típusú közlés műfaji-nyelvi jellegzetessége az írójának kifejezetten előír és szabályoz. A természettudományos közlések homogenizálódását, egységesítését „sok, egymással szorosan összefüggő szabály együttes betartásával éri el a tudósközösség.”²¹ Mielőtt erre a szabályrendszerre rátérnénk, érdemes rámutatni arra a történeti körülményre, hogy a természettudományos és az irodalmi, „humán” szövegek teljes differenciálódása az a folyamat, amellyel a természettudományok elvesztik irodalmi-retorikus jellegüket. A szerző, a tudós, a természettudományos írásmű szerzőjének deperszonalizálása csak a 19. század folyamán ment végbe. Ez szükségszerűnek tekintett folyamat volt, hiszen a (rész)tudományok modern kialakulása, önállósodása, a természettudományok 19., majd még inkább a 20. században végbemenő fejlődése ezt kívánta. E fejlődés „elfajzása” a 20. századra lett nyilvánvaló, amikor is Heidegger arról ír a *Világkép korszaka* című tanulmányában, hogy „a tudós eltűnik. Felváltja a kutató, aki kutatási vállalkozások résztvevője. Munkájának ez adja a friss levegőt, és nem tudományának ápolása. A kutatónak nincsen többé szüksége otthoni könyvtárra. Ezenkívül folyton úton van. Értekezleteken tárgyal és kongresszusokon ismerteti nézeteit. Kiadók megbízatásaihoz köti magát. A kiadók határoznak most arról, milyen könyveket kell írni. A kutató valójában önmagától szükségképpen átveszi a technikus lényegi szerepkörét.”²²

Itt már impliciten megjelenik a humán és (alkalmazott) természettudomány el-
lentéte, de még inkább az a folyamat, melyben a humántudományok „alárendelt”
szerepre rendelődnek, az új, „technikai” világképben. Lyotard ezt úgy fogalmaz-
za meg a posztmodern korra nézve, hogy „a posztmodern állapot egyenes követ-
kezménye a tudományos tudás térhódításának.”²³

Míndez a digitalizáció korszakában lett „abszolúttá”. A nyelvjátékok (virtuális)
diszkurzív terében „a szerző nem birtokosa a szövegének, sem felelősséggel nem
tartozik érte, nem ő hozza létre, de nem is ő találja ki”²⁴ – írja Foucault. A nyelvjá-
tékként artikulált szövegvalóság azt is jelenti, hogy ez egyben egy hermeneutikai-
lag is „érvényes” kutatási terület, „a tudományos kutatás pragmatikája – főként új
argumentációk keresése során – mindenekelőtt új „lépések” és új nyelvjátéksza-
bályok kidolgozására készlet”.²⁵ A „betudott” szerzőség kérdésköre mellett a 18.
század végéig „mindenki számára nyilvánvalónak számított, hogy a természett-
filozófiai és természettudományos írásokra alkalmazhatóak bizonyos esztétikai és
retorikai kritériumok”²⁶. Annak ellenére, hogy túlzónak tarthatjuk Wolf Lepenies
megállapítását, miszerint a „18. századig értelmetlen törekvés volna, ha el akar-
nák választani egymástól a tudományt és az irodalmat.”²⁷ Míndez azt is jelenti,
hogy a természettudományos szövegek „irodalmi” szöveggé is felfoghatóak
voltak.²⁸ A modern természettudományos közlemények, szövegek célzott közön-
sége azonban „elvileg azokra korlátozódik, akik azonos kompetenciájú félként
képesek részt venni a folytatásban.”²⁹ Ezek után lássuk azt a kritériumrendszert
Márkus György kimutatásában, amely mentén a modern természettudományos
szövegek konstituálódnak.

1. „A természettudományos szöveg szerzője deperszonalizált, azaz a szöveg
mentes minden olyan utalástól, amely a szerzőjére mint konkrét személyre
vonatkozik.
2. A természettudományos szöveg dekontextualizált, azaz mentes az egyedi
körülményekre vonatkozó utalásoktól.
3. A természettudományos szöveg társadalmilag önmagára zárult, azaz a be-
fogadó is feltétlenül szakember, az írásmű írója és befogadója teljességgel
felcserélhető.
4. A természettudományos szöveg teljességgel monofunkcionális jellegű,
azaz kulturális jelentősége rendkívül beszűkült, jól körülhatárolt, a filozó-
fiától és a teológiától teljesen elkülönült.
5. A természettudományos szövegeket az időbeli mélység hiánya jellemzi,
azaz rendkívül rövid távú a történelmi emlékezetük, rendkívül szűk idő-
szakból származnak azok a szövegek, melyek relevánsak számukra.
6. A természettudományos szövegeket ezenfelül e rövid távú történelem sa-
jatos logicizálása jellemzi, azaz a releváns eredményeket pillanatnyi hely-

zetképpé vonják össze, s ezáltal a történelmi rendet logikai renddel váltják föl.

7. A természettudományokban fellépő megközelítésmódbeli különbségeket részdiszciplínák elkülönítésével, a határterületek önállóodásával oldják meg, azaz a lehetséges vitákat úgy közömbösítik, hogy a különböző nézeteket mint különböző tudományszakok megközelítésmódjait fogadják el, amelyek ugyanannak a dolognak eltérő aspektusát vizsgálják.³⁰

Ha most történeti mélységében nézzük a szerzőség kérdésének problémáját, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy „a mi civilizációnkban nem mindig ugyanazoknál a szövegeknél merült fel az igény, hogy konkrét szerzőnek tulajdonítsuk őket: voltak idők, amikor az olyan szövegeket, amelyeket ma »irodalmiaknak« hívunk (elbeszéléseket, népmeséket, eposzokat, tragédiákat, komédiákat stb.) anélkül fogadtak el, terjesztettek és értékelték, hogy szerzőjükre rákérdeztek volna. [...] Ugyanakkor az olyan szövegeket, amelyeket ma »tudományosnak« neveznének [...] csak akkor fogadtak el hitelesnek, ha a szerző neve is meg volt adva.”³¹ Azt láthatjuk tehát, hogy számos irodalmi műfajnál „nem volt fontos” (és nem utolsósorban kideríthető) a szerzőség kérdése, igaz, az európai kultúra egyik legnagyobb vívmánya, hogy a szóbeli hagyományokkal terjedő, letisztult szövegeknek szerzőséggel rögzített „kanonizált” verziója jött létre. (Homéroszi eposzok.) Éppen azonban Homérosz Iliásza és Odüsszeiája felvetett egy másik fontos problémát, a „transztextualitás” kérdését, hiszen Friedrich August Wolf német tudós, aki először adta ki Homérosz műveit 1795-ben, kételyeket fogalmazott meg a mű szerzőségének eredetével kapcsolatban, azt állítván, hogy Homérosz, bár valós személy volt, csak néhány dalt szerzett maga, fő szerzői tevékenysége abban állt, hogy összeillesztette, kontextusba hozta a szóbeli hagyományban kikristályosodott szövegeket.³² E diskurzus – jelen témánk szerint mellékága – rámutat, hogy az íráshagyomány kialakulása mellett az is fontos differenciálódás volt az irodalmi szövegek evolúciójában, hogy az énekelt „versekből” hogyan alakult ki a dallamjelzés eltűnésével a belső rímek megjelenésével a szövegvers, az olvasni való líra.³³

Az internetes virtuális valóságban keringő ismeretek sokszor nem nyújtanak egyértelmű, hiteles információkat, sőt, számos internetes tartalom kifejezett célja a dezinformáció terjesztése, a „hoax”. Ebben a szövegvalóságban a könyvtárak betölthetnek olyan szerepet, melyek a „hiteles”, egyben „kizárólagos” (tudományos)-információs tartalom megosztását hivatott terjeszteni. Számos területen, így legfőképpen a természettudományos és műszaki információadás és tájékoztatás keretein belül ez az elv az adott tudományos paradigmarendszeren belül kielégítheti ezt az igényt; így például a geocentrikus kozmológia a saját paradigmarendszerében magyarázza a bolygómozgásokat, ahogy a heliocentrikus elmélet szintén. Az objektivitás határai ugyanakkor ezen az egyszerű szembeállításon is érezhetőek, hiszen létezhetnek olyan, ma még nem ismert kozmológiai

paradigmák és más tudományos paradigmák, melyek a pillanatnyi megismerés tudományos álláspontját új paradigmák rendszerében kifejtve „relativisztikussá” tehetik az addig objektívnek hitteket. A humán területekről a legjobb példával a történettudomány szolgál, hiszen példának okáért, a magyarság (ős)történetének számos olyan releváns tényezője lát napvilágot, melyet eddig – írott és tárgyí forrás hiánya miatt – sem a történelem, sem a régészet nem volt képes felmutatni, hanem mondjuk a biológia (archeogenetika) szolgált bizonyító erővel. Ezek az ismeretek nem egyszerűen kiegészítik eddigi tudásunkat, hanem hatásukra paradigmaváltás jöhet az őstörténet-kutatásban. Thomas Kuhn elmélete a tudományos paradigmaváltásokról éppen a hermeneutikai-természettudományi kontextus könyvtártudományi vetületeiben ígér termékeny interdiszciplináris megállapításokat. Kuhn és Heidegger koncepciója³⁴ ott találkozhat a (virtuális) könyvtár ontológiai szintjén, hogy a tudományos megismerést, a tudományosságot a mindennapiságba involváló létmód számára a könyvtár(i lét) lehet a legtermészetesebb közeg. Ennek értelmében az ember tudományos tevékenysége, a tudományos megismerés, (ismeretterjesztés) mindenkori igénye, az ember világban-való-létének létmódja, így a könyvtári jelenlét, a könyvtár fogalmi határait hermeneutikailag is kitágítva az ember természetes léthelye. A tézisben implicite az is benne foglaltatik, hogy a könyvtár olyan hagyományos dimenziói, mint a közművelődés, az ismeretterjesztés, hogyan konvergálhatnak a tudományosság felé. Erre utaltunk akkor, amikor a bárki által végig vihető internetes tartalommegosztásokat autentikus könyvtári aktusok analógiájaként írtuk le, melyben a gyűjtés, feldolgozás, szétsugárzás hármas funkciója óhatatlanul a tudományosságot is szolgálja. Könyvtár és legfőképpen gyűjtemény alatt természetesen itt már sokkal többet értünk, mint a könyvtárfogalom történetiségéből következő definiáltságát, gyakorlatilag a hálózati-virtuális létmód adekvát és szinonim elnevezésére használjuk a „könyvtári” jelenlétet. Nem kis dolog természetesen azt állítani, hogy az ember eddigi kettős, biológiai és társadalmi létmódját kiegészítő harmadik, immár online létmód adekvát megfeleltetését a „könyvtári” létmóddal azonosítsuk. A logikai láncszemet ehhez a tézishez éppen a tudományosság mindennapi, egyben virtuális létmódba illesztésének itt vázolt teoretikus összefüggései szolgálják. A könyvtári-tudományos létmód virtuális világban való kibontakoztatásának (elő) feltétele, elégséges feltétele nyilvánvalóan a digitális könyvtárban tételeződik. Mindez azonban nemcsak azt jelenti, hogy a létmódunk könyvtári, hanem azt is, hogy tudományos is egyben, de legalábbis az internetben benne van egy ilyen minőségi ugrás lehetősége. A minél inkább digitalizált könyvtár a kulcs, mely tehát az autentikus világban való lét számára a tudományos létmódot biztosítja, melyben a (mindennapi) tudományosság és a világban való lét a könyvtárban található, lesz egyé.

Jegyzetek

1. Gadamer e mondatot 1989. július 9-én, Heidelbergben, nyilvános beszélgetés közben mondta, a hermeneutika alapproblémáiról tartott ülés során. Idézi: Grondin, Jean: *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. [174.] p.
2. A digitális valóságkonstrukció megnevezés, a technikai valóságelvet konkretizálva, kifejezetten a virtuális valóság digitális konstrukciójára utaló elem.
3. Interdiszciplinaritásról azért lehet beszélni hermeneutika és a posztmodern könyvtártudomány kapcsán, mert minden olyan tevékenység, amely valamilyen felületen rögzített szövegekkel operál, közvetve vagy közvetlenül a szövegek megértésének, értelmezésének hermeneutikai horizontjához vezet.
4. Vö.: Derrida, Jacques: *Az archívum kínzó vágya: freudi impresszió*. Budapest, Kijarat Kiadó, 2008. 184 p. (*Az Archívumok morálása: rend a rendetlenségéből* című művel egy kötetben.)
5. A megértés időstruktúrája nem szukcesszív, hanem dialogikus, cirkuláris. Gadamer, Hans-Georg: *Szöveg és interpretáció*. Ford. Hévízi Ottó, In: *Szöveg és interpretáció*. Szerk. Bacsó Béla, Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1991. 31. p.
6. Megállapításaim könyvtári vetületének érvényességét alátámasztja Henry Jenkins konvergenciaelmélete. Lásd Jenkins, Henry: *Convergence culture*. New York and London, New York University Press, 2006. 308 p. <https://www.hse.ru/data/2016/03/15/1127638366/Henry%20Jenkins%20Convergence%20culture%20where%20old%20and%20new%20media%20collide%20%202006.pdf> (2020.10.16.)
7. Lásd részletesebben: Balogh András: *Hermeneutika és (könyvtár)tudomány. A fenomenológia és hermeneutika könyvtári alapkérdései* (e-könyv), Budapest, Kossuth Kiadó, 2016. (NÉRO 15.)
8. Fehér M. István: *Valóság és virtualitás: a virtuális könyvtár valósága*. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 24. évf. 2015. 7–8. sz. 3–24. p. http://www.epa.oszk.hu/01300/01367/00269/pdf/EPA01367_3K_2015_07-08_03-24.pdf (2020.10.16.)
9. Sokal, Alan: *A batárok áttörése. Arccal a kvantumgravitáció transzformatív hermeneutikája felé*. In: Sokal, Alan – Bricmont, Jean: *Intellektuális impostorok: Posztmodern értelmiségiek vizsgálása a tudománnyal*. Budapest, Typotex Kiadó, 2000. 370 p.
10. Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 428. p.
11. Flood, Alison: *Japanese science fiction award opens entries to aliens and computers*. = The Guardian, 2014. október 24. <https://www.theguardian.com/books/2014/oct/24/japanese-science-fiction-award-aliens-computers-hoshi-prize-shinichi> (2020.10.16.)
12. Vö: Sokal – Bricmont: *i. m.*
13. *Meghalt az asszony, mert nem értette az orvosi rövidítést*. = Infostart / InfoRádió, 2016. november 29. http://inforadio.hu/belfold/2016/11/29/meghalt_az_asszony_mert_nem_ertette_az_orvosi_roviditest/ (2020.10.16.)
14. Életet menthet a szövegértés: <http://katalist-to-feed.blogspot.com/2016/11/re-katalist-eletetmenthet-szovegertes.html> (2020.10.16.)
15. Részletesebben lásd *A budapesti iskola: tanulmányok Lukács Györgyről*. I–II., Budapest, T-Twins Kiadó : MTA Lukács Archívum, 1997. 511 p.; 368 p.
16. Márkus György: *Miért nincs hermeneutikája a természettudományoknak?* In: *Kultúra és modernitás: hermeneutikai kísérletek*. Budapest, T-Twins Kiadó : MTA Lukács Archívum, 1992. 275–347. p.
17. A téma magyar filozófiai reflexiói és diskurzusai iránt érdeklődőknek az alábbi tanulmánykötetet javaslom: *Tudomány megértő módon: hermeneutika és tudományfilozófia*. Szerk. Schwendtner Tibor és Margitay Tihamér, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003. 349 p.

18. Lásd elsősorban Wilhelm Dilthey tevékenységét.
 19. Schwendtner Tibor: *A természettudomány hermeneutikái*. In: *Tudomány megértő módban: hermeneutika és tudományfilozófia*. Szerk. Schwendtner Tibor és Margitay Tihamér, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003. 10. p.
 20. Esetünkben előzetes ítélet jelentéssel használva az elő-ítélet szóösszetételt.
 21. Schwendtner Tibor: *i. m.*, uo.
 22. Heidegger, Martin: *A világkép korszaka*. = *Vigilia*, 45. évf. 1980. 3. sz. 174. p. (Ford.: Koch Valéria) https://epa.oszk.hu/02900/02970/00475/pdf/EPA02970_vigilia_1980_03_171-179.pdf (2020.10.16.)
 23. Horváth Lajos: *Intellektuális imposztorok? Terminológiai fosztogatás az interdiszciplináris kutatásban*. In: *Huszonöt fennsík. A művészetektől a tudományokig*. Szerk. Valastyán Tamás, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011. 312. p. <https://mek.oszk.hu/18400/18462/18462.pdf> (2020.10.16.)
 24. Idézi és hivatkozza: Balogh András: *Könyvtár, információs fenomén, virtuális valóság. A hermeneutikai fenomenológia egzisztenciális alapkérdései posztmodern könyvtártudományi olvasatban*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 24. évf. 2015. 7/8. sz. 38. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00269/pdf/EPA01367_3K_2015_07-08_25-44.pdf (2020.10.16.)
 25. Lyotard, Jean-François: *A posztmodern állapot*. In: Habermas, Jürgen – Lyotard, Jean-François – Rorty, Richard: *A posztmodern állapot*. Budapest, Századvég, 1993. 116. p. (*Horror metaphysicae*)
 26. Márkus György: *i. m.* 294. p.
 27. Idézi és hivatkozza: Márkus György: *i. m.* 293. p.
 28. Lucretius Carus, Titus *A természetéről* című filozófiai tankölteményét sok könyvtár a szépirodalmi könyvek közé teszi.
 29. Márkus György: *i. m.* 297. p.
 30. Idézi Schwendtner Tibor: *A természettudomány hermeneutikái*. In: *Tudomány megértő módban: hermeneutika és tudományfilozófia*. Szerk. Schwendtner Tibor és Margitay Tihamér, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003. 11. p.
 31. Foucault, Michel: *Mi a szerző*. In: Foucault, Michel: *Nyelv a végtelenhez: tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Debrecen, Latin Betűk, 1999. 128. p.
 32. Vö. Wolf, Friedrich August: *Prolegomena ad Homerum*. Hivatkozza: <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-9-osztaly/az-antik-epika-homerosz/homeroszi-kerdesek> (2020.10.16.)
 33. Homérosz lejegyzései esetében a kettő egyszerre mehetett végbe: az ókori énekmondók, (rapszodoszok) zenekísérettel adták el a népi epikus anyagot.
 34. A kuhni paradigmaváltás és a heideggeri hermeneutika filozófiai összefüggéseiről lásd: Schwendtner Tibor: *Thomas Kuhn és a hermeneutika*. = *Replika*, 2000. 41–42. sz. 139–148. p. <http://www.replika.hu/replika/41-11> (2020.10.16.)
-
-